

ÚSTNÍ ZKOUŠENÍ

– ROZBOR UMĚLECKÉHO A NEUMĚLECKÉHO TEXTU

Charakteristika uměleckého textu

● **zasazení výňatku do kontextu díla**

= sdělit, z jaké části knihy úryvek pochází

- využít termíny odpovídající dané literární formě (kapitola X sloka X jednání)
např. úvod/střed/závěr románu; první jednání; třetí zpěv

● **téma a motiv**

téma = námět; ústřední myšlenka díla

- je v podstatě neomezené (všechny jevy z přírody, společnosti, dojmů,...)
např. ruský venkov, válka, láska, mezilidské vztahy

motiv = nejdrobnější téma (souhrn motivů tvoří téma)

- vychází z daného úryvku, je také neomezený, avšak konkrétnější než téma
např. růže, zbraň, oblaka, nenávisť

● **časoprostor**

čas = doba, do níž je zasazen úryvek, ale i celá kniha

- určit část dne, roční období, historickou epochu
např. večer, jaro, 1. pol. 19. stol. – romantismus

prostor = prostředí, ve kterém se odehrává úryvek, ale i celá kniha

- určit místo, obec, stát
např. venkov, Ratibořice, Rakousko-Uhersko

● **kompoziční výstavba**

= způsob řazení a spojení témat v knize

- rozhodneme, který ze způsobů autor knihy využil, a svoje tvrzení zdůvodníme:

chronologický postup – děj plyne za sebou, jednotlivé události příběhu jsou uváděny od nejstarších po nejmladší
např. Petr a Lucie

retrospektivní postup – příběh je uváděn v obráceném pořadí, případně jsou do chronologického vyprávění vsunuty retrospektivní pasáže
např. Babička – babiččino vzpomínání na manžela

rámcové uspořádání – mezi úvod a závěr knihy je vložen ucelený příběh
např. Dekameron – útěk vypravěčů před morem

paralelní uspořádání – uvádění více časových rovin současně
např. Hra o trůny

= části, ze kterých se skládá úryvek

- uvést, z jakých částí se úryvek skládá (díly – kapitoly – odstavce; zpěvy – básně – sloky – verše; jednání – výstupy – repliky)

● **literární druh a žánr**

- rozhodneme, o jaký druh a žánr se jedná, a své tvrzení zdůvodníme

literární druhy:

lyrika – dílo, které nemá děj; popisuje dojmy, pocity, nálady autora

epika – dílo, které má děj; popisuje skutečnost

drama – dílo, které má děj; předvádí skutečnost a je určeno pro divadlo

literární žánr:

- určuje se v rámci literárního druhu

lyrické – óda, elegie, epigram,...

lyricko-epické – balada, romance, poéma,...

epické – román, povídka, novela, bajka, pohádka, báje, pověst,...

dramatické – komedie, tragédie, činohra

● vypravěč / lyrický subjekt

- v próze hovoříme o vypravěči, v poezii o lyrickém subjektu

vypravěč = mluvčí, který předkládá příběh čtenáři

- podle gramatické osoby se rozlišuje:

er-forma – vypravěč hovoří ve 3. osobě jednotného i množného čísla, obvykle v minulém čase

ich-forma – vypravěč je jedna z postav (obvykle hlavní), hovoří v 1. osobě jednotného čísla, obvykle v minulém čase

- podle vyprávěcí roviny se rozlišuje:

vševědoucí vypravěč – vystupuje v er-formě, rozebírá a sleduje jednání všech postav, stojí „nad“ příběhem

např. V. Dyk - Krysař

personální vypravěč – vystupuje v ich-formě, vypravěčem je jedna z postav příběhu

např. V. Nabokov – Lolita

neosobní vypravěč – vystupuje v er-formě, zaznamenává chování postav, ale „nevidí“ do jejich nitra

např. V. Páral – Soukromá vichřice

lyrický subjekt = mluvčí básnického díla

● postava

- jmenujte osoby, které vystupují v úryvku, ale i v celé knize, a charakterizujte je dělení:

hlavní/vedlejší/epizodická/fiktivní (v ději nevystupuje přímo, např. Godot)

kladná/neutrální/záporná

● vyprávěcí způsoby

přímá řeč – vyjadřuje promluvu postavy, je oddělena uvozovkami

např. Pavel sáhl po její ruce a řekl: „Pojď, tady nemůžeme zůstat.“

polopřímá řeč – vyjadřuje vnitřní monolog nebo dialog propojený s pásmem vypravěče,

vyjadřuje citové stavy postav, neodděluje se uvozovkami

např. Pavel sáhl po její ruce, ne, tady nemohou zůstat.

nevlastní přímá řeč – vnitřní monolog postavy, neodděluje se uvozovkami

např. Pavel sáhl po její ruce, pojď, tady nemůžeme zůstat.

nepřímá řeč – reprodukce řeči postavy vypravěčem, neodděluje se uvozovkami

např. Pavel sáhl po její ruce a řekl, že tady nemohou zůstat.

● typy promluv

pásmo vypravěče – promluva, kterou pronáší vypravěč ich-formou nebo er-formou

monolog – promluva jedné postavy, která není součástí dialogu

- souvislá a nepřerušovaná promluva jedné z postav

dialog – promluva dvou a více postav; rozhovor

● veršová výstavba

- týká se pouze poezie

- určit, kolik slok a veršů obsahuje úryvek

- určit druh rýmu:

střídavý: a, b, a, b

Poledne v tom okamžení,	A
táta přijde z roboty:	B
a mně hasne u vaření	A
pro tebe, ty zlobo, ty!	B

sdružený: a, a, b, b

Sedí babka při ohnisku,	A
měří vodu z misky v misku,	A
dvanáct misek v jedné řadě.	B
Pán u baby na poradě.	B

obkročný: a, b, b, a

Šuhaj z Hané práce hledí a dbá,	A
aniž v díle prahne po děvůše,	B
ví, že žena raz za práh příkluše,	B
tři dny a tři noci bude svatba.	A

prerývaný: a, b, c, b / a, b, c, a

Hoj, ty štědrý večere,	A
ty tajemný svátku!	B
Cože komu dobrého	C
neseš na památku	B

postupný rým: a, b, c, d; a, b, c, d

V pokladu zapředeném	A
v svit tmy, plující splavem,	B
vše sněží a vše splývá.	C
Proč na vás zapomenem	A
sny naše v jitru plavém	B
již do oken se dívá.	C

volný rým: nemá pravidelné schéma

● jazykové prostředky a jejich funkce ve výňatku

- týká se pouze prózy a dramatu

- jednotlivá slova vyhledat, pojmenovat a citovat

- rozlišit:

slova spisovná – neutrální (pes)

hovorová (spacák)

knižní (oř)

básnická = poetismy (luna)

archaismy – slova zastaralá (hvozd)

historismy – slova označující zaniklé skutečnosti (palcát)

neologismy – slova nově utvořená (Smuténka)

přechodníky – archaické tvary sloves (vstávajíc)

citoslovce (kšá, hú, hrrr)

termíny – odborné názvy (pálená cihla)

slova nespisovná – obecná čeština (von, pěkněj)

citově zabarvená slova (zlatíčko, kretén)

nářeční – slova vázaná na území (šufánek)

slang – mluva zájmové skupiny (perón, tělák)

argot – mluva spodiny společnosti (háčko = heroin)

vulgarismy – sprostá slova

+ zdůvodnit, proč je autor využil

např. navození atmosféry historické epochy, napodobení mluvy mládeže, navození

básnické atmosféry, realistické zachycení mluvy na vsi,...

● tropy a figury a jejich funkce ve výňatku

- nalézt, pojmenovat a citovat

tropy:

metafora – nepřímé pojmenování na základě vnější podobnosti (hlad - nejlepší kuchař)

metonymie – nepřímé pojmenování na základě vnitřní souvislosti (půjčil si Kunderu)

personifikace – zosobnění (stromy šeptaly)

přirovnání – porovnání dvou jevů se společným rysem (chová se jako vůl)

epiteton – básnický přívlastek (nejčokoládovější čokoláda, krutopřísny vtip)

hyperbola – nadsázka (sto let v šachtě žil)

eufemismus – zjemnění nepříjemné skutečnosti (usnout navěky = zemřít)

dysfemismus – zhrubění skutečnosti (pazoura = ruka)
oxymóron – nelogické spojení slov (mrtvé milenky cit)
synekdocha – záměna části za celek (přišel o střechu nad hlavou)
ironie – řečené je myšleno obráceně (Tobě to ale sluší!)

figury:

- určují se pouze v poezii
 - opakování téhož slova krátce za sebou = epizeuxis
 - opakování slov na začátku veršů = anafora
 - opakování slov na konci veršů = epifora
 - opakování slova na konci jednoho a na začátku druhého verše = epanastrofa
- **kontext autorovy tvorby**
 - zjistěte, v jaké části autorovy tvorby dílo vzniklo
 - např. prvotina, vrcholné dílo, dílo ze závěrečného období autorova života, dílo vydané po autorově smrti
- **literární / obecně kulturní kontext**
 - zařadit autora do století, půlstoletí, uměleckého slohu, literárního proudu
 - např. 1. pol. 19. stol. = romantismus; období mezi dvěma světovými válkami – 1. pol. 20. stol. – demokratický proud
 - říct základní rysy a další zástupce daného směru

Charakteristika neuměleckého textu

- **souvislost mezi výňatky**

- nalézt a vyjádřit společné téma uměleckého a neuměleckého textu, své tvrzení zdůvodnit

- **hlavní myšlenka textu**

- říct vlastními slovy, o čem pojednává text; postihnout ústřední téma

- **podstatné a nepodstatné informace**

- najít v textu pasáže, které nesou základní informace
- najít v textu pasáže/slova, která by bylo možné vypustit
např. slova uvedená v závorkách, menším písmem, vysvětlivky, nadbytečná synonyma

- **různé způsoby čtení a interpretace textu**

- zodpovědět otázku, zda je text jednoznačný, nebo připouští více výkladů

- **domněnky a fakta**

- zodpovědět otázku, zda text obsahuje pouze ověřené informace, nebo i neověřená tvrzení

- **komunikační situace (účel, adresát)**

- zodpovědět otázku, za jakým účelem text vznikl a komu je určen
např. inzerát – účelem je prodat danou věc, adresátem je někdo, kdo tuto věc shání
- své tvrzení podložit zdůvodněním, co mě k němu vede

- **funkční styl**

- zařadit text k jednomu z funkčních stylů, případně zdůvodnit, proč je možné text řadit k více funkčním stylům

prostě sdělovací – vzkaz, SMS, komentář nebo status na FB, telefonát,...

- slouží k jednoduchému, prostému sdělení, má volnější stavbu, obsahuje hovorové a nespisovné výrazy

administrativní – životopis, úřední dopisy, formuláře,...

- slouží k výměně informací mezi osobou a institucí

publicistický – článek, reportáž, interview, sloupek, úvodník,...

- slouží k informování o aktuálním domácím a světovém dění, k zábavě

odborný – referát, encyklopedické heslo, text z učebnice, přednáška,...

- slouží k předávání odborných a vědeckých informací

umělecký – román, povídka, bajka, báseň

- má estetický účinek, slouží k zábavě

- u maturity se vyskytovat nebude, rozebírá se neumělecký text!

- **slohový postup**

- identifikovat, které slohové postupy se v textu vyskytují
- málokterý text obsahuje jediný slohový postup, obvykle se mísí dva až tři
- citovat, která pasáž náleží k jakému slohovému postupu
 - informační – udává informace v nepromyšleném sledu, je nejjednodušší
 - vyprávěcí – uvádí příběh v časovém sledu, má promyšlenou stavbu
 - výkladový – uvádí vztahy mezi jevy a vysvětluje je
 - popisný – uvádí vnější vzhled popisované osoby, věci, prostředí
 - charakterizační – uvádí povahové vlastnosti osoby, skupiny osob nebo zvířete
 - úvahový – uvádí myšlenkové pochody pisatele, obsahuje jeho názory a argumenty

- **kompoziční výstavba výňatku**

- rozlišit a pojmenovat jednotlivé části textu (možno je i prstem ukázat)
např. počet odstavců, přítomnost nadpisu, titulku, mezititulku, přímé řeči, odrážek, vysvětlivek,...

- **jazykové prostředky a jejich funkce ve výňatku**

viz jazykové prostředky u charakteristiky uměleckého textu